

ŽENE I SABIRANJE

Duša nema spola (Kristina Švedska), pa ipak ...

ŽARKA VUJIĆ □ Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, Katedra za muzeologiju, Zagreb

Les images violent la mer
la mer pleure
sur la plage
un vieux singe
comme un fou
sèche les trous
de son linge
sur un don

1982.

sl. 1. Kopačeva pjesma - materijalizirani
mentefakti u zbirci Mirne Floegel-Mršić

UVODNA DILEMA. Onome tko je odgojen ne kao spolom zadano biće, već upravo u duhu izreke švedske kraljice Kristine kao slobodan čovjek vođen slobodnom i otvorenom dušom, isprva se moglo činiti nepotrebnim sagledati ustanovu muzeja, pojedine segmente muzejske djelatnosti, pa i neke od muzeoloških funkcija samo kroz očiste jednog ljudskog spola - žene. No, u trenutku kad se dogodilo da je lista žena sabirača u Hrvatskoj obuhvatila samo nekoliko imena, i to sa znakom upitnika i zahtjevom za dodatnom provjerom, a kratki misaoni hod sabirateljskim pojavama kroz vrijeme iznjedrilo je gotovo identičan broj, i svemu tome se pridružio sjećanje na ponovljene izjave kako je svijet kolekcionara gotovo isključivo svijet muškaraca, ozbiljnije promišljanje o ženama i stvaranju zbirki dobilo je svoj smisao. Tako je nastao ovaj prilog koji započinjemo opisivanjem odabranih reprezentanata najpoznatijih sabirateljskih napora žena tijekom povijesti.

HOD KROZ VRIJEME. Svi ozbiljniji povijesno - muzeološki pregledi, pa i vrijedne teoretske analize pojma muzej, spominju Isabellu d'Este (1474.-1539.), najstariju kćer vojvode od Ferrare, kao jednu od rijetkih ženskih

osobnosti koja je posjedovala svoje zbirke u razdoblju renesanse. Ova prelijepa talijanska velikašica zarana je brakom povezana s dvorom Francesca Gonzage u Mantovi i upravo je ovaj grad svojom humanističkom djelatnošću ucrtala u onodobnu kulturnu kartu Europe, a za sebe osigurala naslov "prima donna del mondo". I doista, čini se, bila je jedna od rijetkih žena na svijetu kad je 1491. godine uredila svoj studio - radnu sobu smještenu u jugoistočnoj kuli Castella San Giorgio¹. Valja podsjetiti da je arhitekt L.B. Alberti u to vrijeme držao prostor studija isključivo muškim prostorom u kući. Isabella je svome pridružila i tzv. *grottu*, prostor kojem je namijenila funkciju pohrane sabiranih dragocjenosti. Obje su prostorije bile ukrašene pažljivo osmišljenim slikanim programima i intarzijama. Poslije smrti svoga muža vladarica Mantove morala je preseliti u Corte Vecchia i tamo je iznova uredila svoj životni prostor posvećen kontemplaciji, čitanju, pisanju i prikupljanju starina. Sklop je nazvan *Appartamento della grotta*² i sačinjavali su ga mali vrt i radna soba (lijep primjer tzv. *giardino-studio*lo sheme u kojoj se odvijao kontemplativan život u vrijeme renesanse!), *grotta* te Scalcheria.

Kako se u prostor *grotte* ulazilo samo iz radne sobe, možemo ustvrditi da je bila riječ o dvodijelnoj cjelini čija je osnovna zadaća bila pružiti skriven i siguran prostor u kojem se moglo saznati, učiti, pismeno komunicirati s prijateljima i sudruzima u promišljanju (2000 primjeraka Isabelline korespondencije!), sjećati se, pa napokon i diviti se lijepim i starim predmetima pohranjenim većinom u ormarima u "spilji". A da bismo bili još bliže nekadašnjem značenju pojma muzej, potražiti ćemo i Muze, božice čija je nazočnost u vremenu renesanse bila obvezatna u prostorima za učenje i kontemplaciju, jer su, u duhu klasične etike, utjelovljivale vještine i umjetnosti, poticale stvaralačko nadahnuće i činile ljude boljima i savršenijima. U Mantovi su vrata koja su vodila u *grottu* - Porta Gemmea - bila ukrašena, među ostalim, i prikazom Minerve i triju Muza: Euterpe (glazba), Erato (lirika) i Clio (povijest). Tako su odabrane zaštitnice mudrosti i umjetnosti, ujedno i reprezentanti Isabellinih najvećih interesa i vještina, djelovale u njenim najosobnijim i najprivatnijim odajama.

No, suzimo napokon interes na razloge, postupak i

1 Podaci o izgledu prostora radne sobe i "spilje" preuzeti su sa sljedeće web-stranice: <http://www.sts.tu-warburg.de/projects/WEL/Teaching/SeminarWiSe9900/studio/entry.html>. 7.05.2001.

2 Poznavatelji tvrde da je kao uzor za Isabellin studio poslužio onaj njena strica Lionella d'Estea u Villa di Belfiore, gdje se nalazi glasoviti slikani ciklus Muza Cosime Tura.

krajnji rezultat sabiranja Isabelle d'Este. Prije svega, važan je podatak kako je Isabelli na dvoru u Urbino omogućen potpun humanistički odgoj koji je u nadarene prvorođene djevojčice u vladarskoj obitelji doista naišao na plodno tlo. A humaniste i znanstvenike tog razdoblja zapravo je samo financijska neimaština mogla omesti u stvaranju zbirki. Jer, zbirni su predmetni svjetovi u doba renesanse stvarani i oblikovani kao prikazi onodobnih obrazaca znanja. Nikada dosad nije se govorilo o Isabellinim zbirkama u tom kontekstu i nije na nama, bez namjere i mogućnosti istraživanja izvora, uopće se u to upustiti. No, i bez dublje prosudbe, podatke o prikupljenim rijetkim rukopisima, glazbalima ili o globusu na kojem je pratila Columbova putovanja, smještenim u prostoru *grotte*, valja povezati s aktivnim humanističkim odnosom prema svijetu oko nje. Ipak, iznad svih poticaja sabiranja, čini se, stoji naklonost likovnim umjetnostima i potreba sabiranja lijepih, umjetničkih predmeta. Tako je za svoje prostore osame i saznavanja, pribavila slike vrhunskih ondašnjih suvremenih umjetnika³ poput Mantegne, Bellinija i L. da Vincija, skulpture Michelangela, ali i u skladu s renesansnim redefiniranjem i istraživanjem antike i umjetnine pripisane antičkim majstorima poput Praksitelova "Usnulog Kupida" ili poznate kameje s likovima cara Augusta i supruge mu Livije.

Prema dostupnim podacima Isabella je imala aktivan odnos prema sabiranju. Imala je izaslanike koji su nabavljali predmete za nju, jednako kao što je i pregovarala pri nabavi umjetničkih predmeta do kojih joj je bilo izuzetno stalo. Osobito zanimljivo zvuči crtica o njenom natjecanju u nabavi s vlastitim ocem. Zorno o tome svjedoče dokumentirane upute agentima kako moraju doći i otkupiti zlatarske radove Domenica di Piera prije negoli stigne njen otac⁴. Zbog načina čuvanja sabranog (a bila je riječ, čini se o otprilike oko 1600 predmeta), u skrovitim prostorima, uređenim daleko od očiju javnosti, svakako možemo reći da u Isabellinu stvaranju zbirki nije bilo vidljive potrebe za reprezentiranjem (su)vladarske moći. Više od toga predstavljale su sabrane umjetnine i starine Isabelline humanističke interese jednako kao što su, prema svemu sudeći, dobro oslikavale stavove onoga vremena prema antici.

U idućem razdoblju, razdoblju 17. stoljeća, kao da je općenito više sabirača i zbirki koje su nastale poradi iskazivanja i prezentiranja moći. Sjetimo se samo zbirki francuskih kardinala Mazarina i Rechelleua, pa napokon i riznice obitelji Habsburg u Beču koja se oblikuje početkom tog stoljeća upravo u funkciji predmetnog svjedočenja apsolutističke vlasti. No, dvojimo kako opisanoj grupi bez razmišljanja možemo priključiti žensku predstavnicu sedamnaestostoljetnog sabiranja - Kristinu Švedsku (1626.-1689.). Ova vlasnica obimnih umjetničkih zbirki, numizmatičke zbirke jednako kao i glasovite knjižnice, velikodušna zaštitnica umjetnika, glazbenika, filozofa i znanstvenika, podupirača svakovrsnih kulturnih događanja (od izdavanja novina u Švedskoj do

potpomaganja kazališnih i opernih predstava u Rimu), istovremeno je i... pljačkašica. Zanimljivo je kako današnji inozemni enciklopedijski prikazi, osobito nacionalne švedske web-stranice posvećene ovoj doista iznimnoj povijesnoj osobnosti⁵, navode samo njeno angažiranje pri potpisivanju Westfalskog mira, prešućujući ili ublažujući njenu naredbu 1648. godine švedskim trupama neka uđu u Prag i opljačkaju ostatke Rudolfovih zbirki na Hradčanima. Jer, dvadeset i dvogodišnja regentica sa Sjevera poželjela je posjedovati ostatke Rudolfova zbirkotvorna svijeta i tako je više od šest stotina umjetnina i obrtnina krenulo put Švedske.

Poštedeni su ostali samo oštećeni predmeti za koji se pretpostavljalo da jednostavno neće izdržati postupak prijenosa. Pljačkaši su, dakako, temeljito pretražili i ostale palače na Hradčanima i u Maloj strani i tako je zajedno s ostacima Rudolfovih zbirki krenula i ostala baština češkog plemstva, primjerice, bogata knjižnica obitelji Rosenberg⁶. I to Janusovo lice u Kristine Švedske, široki spoznajni horizonti, vjerska tolerancija (kao i vlastito iskreno opredjeljenje za učenje katoličanstva) i podupiranje svake kulturne, pa i znanstvene akcije na jednoj strani, a na drugoj naglašena obuzetost sobom, vlastitim interesima i slavom, obuzetost slikom kojom se predstavlja svijetu oko sebe, mora ostaviti traga i na prosudbu njenih sabirateljskih nagnuća i postignuća. Čini se da je ipak u njenom slučaju bilo podosta moći kao kreativne sile, ali i moći s negativnim predznakom. Sudbina je uzvratila općom raspršenošću Kristinine godinama prikupljane građe i rijetki su europski umjetnički muzeji i galerije u kojima se ne nalaze krhotine kraljičinih zbirki.

Sasvim je drukčija sudbina zbirki žene koju smo odabrali kao onu čije će sabiranje predstavljati dionicu 18. stoljeća. Dakako, riječ je o zbirkama njemačke princeze koja je čvrsto zasjele na rusko vladarsko prijestolje i postala Katarinom Velikom (1729.-1796.). Dovoljno je reći da Ermitage svoj postanak duguje njoj. Jer, započeo je živjeti kao ideja u njenoj glavi i materijalizirao se kao manja dogradnja Zimskog dvorca u kojoj je carica namislila izložiti prikupljene umjetnine, namještaj, medalje. Je li i jedna sabiračica imala tako slavnog agenta za dobavu kao što je Katarini služio Denis Diderot? No, je li u njenom slučaju i bilo riječi o sabiranju - biranju s razumijevanjem ili tek o gomilanju? "To nije ljubav samo prema umjetnosti, kaže ona, to je proždrljivost. Ja nisam ljubiteljica, ja sam izjelica." Prepisujemo odlomak njezina pisma, objavljen u sarajevskom prijevodu biografije Henrija Troyata. Upravo onako kako je trošila i zaduživala se na veliko, tako je i skupljala umjetnine. Tamo gdje se Fridrihu Pruskom učinilo da valja štedjeti, Katarina je širom otvarala carsku blagajnu. Ona kupuje čitave velike zbirke (Crozatova je brojila više od pet stotina slika), izabire na javnim dražbama, naručuje djela suvremenika poput Chardina i Hudona. Didrot piše Falkoneu sljedeće: "Ah moj prijatelju Falkone, koliko smo se promijenili! Mi prodajemo naše slike usred mira. Katarina ih kupuje usred rata. Nauke, umjetnosti, ukus, mudrost penju se

3 Nastojimo što češće istaknuti ovaj detalj, jer su radovi nabrojanih umjetnika danas djela starih majstora, no u trenutku nabave bili su to radovi suvremene umjetnosti. Usporedimo, primjerice, ovaj detalj s količinom današnjih privatnih narudžba u mladih suvremenih autora u Hrvatskoj.

4 Smyczek, M. Isabella D'Este, Marchioness of Mantova. <http://inside.bard.edu/~wilson/isabella.html>. 7.05.2001.

5 *Die Kunst am Hofe Rudolfs II.* Prag, Hanau: Artia-Verlag, Verlag Werner Dausien, 1988., str. 244.

6 Podaci o Kristini Švedskoj preuzeti su sa sjajne stranice Tracy Marks: http://pages.ancientsites.com/~Torrey_Philemon/christina/christina.htm. 7.05.2001.

sl. 2. Prof. dr. Mirne Floegel-Mršić, zagledana u Kopačeve radove i sa zbirkom njegovih pjesama u ruci

na sjever, a barbarstvo, sa svojom pratnjom silazi na jug.”⁷ Ne zaboravimo, jedna Maria Ludovica de Medici je tada već mrtva i Firenza raspolaže njenom oporukom u kojoj zapravo sve umjetnine iz posjeda obitelji daje na raspolaganje gradu (začetak galerije Uffizzi) i onemogućuje izlaz baštine slavne obitelji iz njega. Istovremeno, u Rusiji Katarina gomila svoju osobnu zbirku, svoje “malo skrovište” u Ermitageu. “Tamo šetam usred mnogih stvari koje volim i u kojima uživam, i to su zimske šetnje koje me održavaju u zdravlju i na nogama.”⁸ Osobito su nam zanimljive informacije o njenom odnosu prema predmetima koji su činili sastavni dio univerzalnog muzeja Petra Velikog, već 1714. godine otvorenog javnosti. I premda je velikog prethodnika izuzetno poštovala i zapravo razvijala u zemlji pravi kult sjećanja na njega, nije se sustezala s njegova zlatnog vrča koji mu je poklonio kralj Danske, rastopiti zlato a ukrasne game skinuti i pohraniti u vlastitu zbirku koju je nazivala rupom bez dna⁹. Dakle, obrazac znanja se promijenio i Katarina više nije smatrala da prirodne treba čuvati u kabinetima. Za nju je to anakronizam i zapravo priznaje samo umjetničke zbirke u kojima je za nju najvažniji kriterij količina. Upravo količina stoji u službi vladarske moći, jer vladarićino oko nije izoštreno i obrazovano da bi uopće moglo razlučiti kvalitetu.

S Katarinom Velikom zapravo prestaje taj mali niz žena vladarica koje su morale posjedovati zbirke.

Devetnaestostoljetni pothvati, primjerice jednog Ludwiga Bavorskog, neće imati svoj ženski pandan. Općenito uzevši, žene sabirateljice, a osobito sabirateljice umjetnina, u 19. st. daleko će nam biti nepoznatije negoli one koje su djelovale stotinu godina kasnije. Od njih spominjemo samo Ann Grundy Hull (1927.-1984.), koja je predmetima iz svojih zbirki obogatila i The British Museum tako i Fitzwilliam Museum u Cambridgeu; Wilhelminu Cole Holladay, sabiračicu radova umjetnica koja je najzaslužnija za osnutak američkog Nacionalnog muzeja žena umjetnica. A tu je, napokon, još jedna američka dama koja je svoju ljubav prema umjetnosti (osobito nadrealizmu), ali i umjetnicima, materijalizirala u stvarnim zbirkama i napokon muzeju. Dakako, govorimo o Peggy Guggenheim koja je imala snage svoju ideju muzeja moderne/suvremene umjetnosti (galerija “Art of this Century” u New Yorku) razvijati u

burnom vremenu prije i za vrijeme II. svjetskog rata, seliti svoje zbirke iz Europe u Ameriku i natrag, neprestano financijski i intelektualno pomagati samim stvarateljima i napokon se zaustaviti i u trajno naslijeđe ostaviti Zbirku Peggy Guggenheim u prelijepoj palači Venier dei Leoni na Kanalu Grande u Veneciji.

A GDJE JE HRVATSKA? Postavljajući pitanje mislimo prvenstveno na dijakronu liniju žena sabirateljica. No, čini se da je odgovor brz i kratak. Takvu liniju uopće ne možemo uspostaviti, jer nam unatoč višegodišnjem istraživanju nije uspjelo među svim povijesnim zbirkotvornim pojavama na tlu Hrvatske pronaći naglašenije ženske tragove. Nesumnjivo je da su u čuvanju obiteljskog naslijeđa ulogu morale imati žene. Dapače, slučaj Katarine Lamberg, udovice Adama, posljednjeg Zrinskog, govori da je upravo ona iznijela iz zemlje i brižljivo i nadalje čuvala ostatke obiteljske memorije, pa i one samoga junaka Nikole Zrinskog Sigetskog. Zahvaljujući njenoj požrtvornosti i ozbiljnom shvaćanju uloge čuvarice pamćenja velikaške obitelji valja zahvaliti i očuvanje glasovite Knjižnice Zrinskih. I to je sve čime raspolažemo. Pa i pri osnutku naših prvih muzejskih institucija žene se doista nalaze u pozadini i kao da im i nije mjesto u ondašnjim kulturnim hramovima. Pogledamo li popis utemeljitelja Narodnog muzeja u Zagrebu¹⁰, jedva ćemo otkriti šest žena. Uz to, bila je riječ isključivo o pripadnicama plemstva. Što se pak tiče imenovanih muzejskih povjerenika, među njima predstavnica ženskog roda nema. A unutar stotina i stotina imena s dragocjenog popisa priložnika za zbirke Gospodarskog društva i Narodnog muzeja jedva nabrojismo pedesetak priložiteljica. Novca, dakako. Žene koje su donirale predmete muzejima u drugoj polovici 19. stoljeća i početkom onog idućeg tek bi valjalo pažljivije istražiti. Svojom nesebičnošću ipak se izdvaja slavonska vlastelinka Aleksandra Mlinarić Davidova, koja je 1910. godine sa zidova svoga dvora u Orahovici (i to tek poslije muževljeve smrti) skinula sva naslijeđena umjetnička djela i poklonila Strossmayerovoj galeriji. Ona nije željela stvarati osobnu zbirku, već jednostavno dopuniti onu prvu umjetničku na Balkanu.

Uoči II. svjetskog rata, a zasigurno zahvaljujući prvim njegovim vjesnicima u nacističkoj Njemačkoj, u Zagreb u kuću u Jurjevskoj ulici stiže njemačka kazališna umjetnica, podrijetlom Austrijanka, Tilla Durieux i donosi sa sobom svoju zbirku slika i umjetničkih predmeta¹¹. Kada danas promatramo njihove krhotine, vrlo promišljeno prezentirane u privatnim sabiračima namijenjenom izložbenom prostoru Muzeja grada Zagreba, u širokom rasponu od malog prienosnog srednjovjekovnog oltarića, preko afričkih i polinezijskih skulptura predaka, pa do Slevogtova naslikana ili Barlachova kiparski oblikovana portreta T. Durieux, shvaćamo da nikako nije bila riječ o ciljano sabranoj umjetničkoj zbirci jednog kolekcionara, nego o skupini

7 Troyat, H. *Katarina Velika*. Sarajevo: Svjetlost, 1981., str. 229.

8 Troyat, H. nav.dj., str. 230.

9 Neverov, O. *His Majesty's Cabinet and Peter I's Kunstkammer*. u: *The Origins of Museums*. Oxford: Clarendon Press, 1985., str. 57.

10 Svi podaci o ženama pri osnivanju Narodnog muzeja crpljeni su iz priloga Agneze Szabo i Srećka Ljubljanića u zborniku “Naš Muzeum”. Zagreb: grupa izdavača, 1998.

11 Podaci o ovoj osobnosti i zbirci preuzeti su iz dragocjenog priloga Slavka Šterka *Zbirka Tille Durieux - naša trajna briga*, objavljenog u “Vijestima muzealaca i konzervatora Hrvatske”, br. 1, 1983., str. 4-5.

umjetničkih predmeta kojima je Tilla Duriex bilježila i pamtila neke osobne događaje, emotivne i umjetničke veze (osobito one koje su uspostavljane zahvaljujući njenom suprugu glasovitom trgovcu umjetninama i kritičaru Paulu Cassiereru), putovanja itd. Gledajući i čuvajući (i prenoseći kroz ratnu i poratnu Europu) te predmete, pretpostavljamo, Tilla se prije svega sjećala pojedinih odsječaka i osoba svoga života, a tek potom uživala u njihovoj estetskoj vrijednosti. Danas nas ti predmeti podsjećaju na lik osebjune žene - umjetnice koja je ostavila trag i u povijesti kazališta lutaka u Hrvatskoj.

Nastaviti ovaj niz žena sabirateljica umjetnina u Hrvatskoj, a istovremeno poradi neinformiranosti prešutjeli oblikovateljice zbirki ostalih vrsta građe, izuzetno je teško i ta nas poteškoća zapravo direktno dovodi do trenutka u kojem bismo trebali dati barem osnovni okvir za sinkrono problematiziranje teme.

JE LI SABIRANJE SPOLOM ODREĐENA AKTIVNOST? KOJIM SPOLOM? Prvi dokaz koji govori u prilog sabiranju predmeta baštine kao prvenstveno muškoj aktivnosti predstavlja već i obična poteškoća na koju smo naišli kad smo željeli uspostaviti dijakroni niz žena sabiračica. Mladi sabiratelj oružja i student muzeologije priznao je da je tek nedavno upoznao djevojku ozbiljnu oblikovateljicu zbirke oružja, te kako su one općenito rijetkost unutar sabirača ove vrste baštine koja već svojom nedvojbenom metaforom moći i snage ukazuje i na moguće spolne karakteristike (čitaj: razlike) samih sabiranih predmeta. Na drugoj strani sjećamo se iskaza sabirateljice maraka koja je također potvrdila rijetkost žena u filatelističkoj udruzi jednako kao što je otkrila da

je kućni odgoj, odnosno očevu sabiranje maraka utjecalo i na oblikovanje njena hobija (prisjetimo se samo slikarica - kćeri očeva umjetnika poput Elisabette Sirani, Marijane Muecke itd). No, zanimljivo je da djevojčice u razdoblju djetinjstva i rane mladosti također skupljaju u jednakom broju kao dječaci. Izraelske znanstvenice B. Danet i T. Kateriel uočile su to pri istraživanju populacije u svojoj zemlji¹². Njihovo je objašnjenje išlo u smjeru imenovanja socijalizacije pripadnica ženskog spola kao onog presudnog elementa koji ih zapravo odvlači od igre sabiranja, klasificiranja i vlastitog prezentiranja pomoću ciljano prikupljenih predmeta, igre tako vidljive unutar muškog svijeta sabirača.

Propitujući pak spolnu određenost samog čina sabiranja Belk i Wallendorfova primijetili su kako je muški princip (agresivnost, natjecateljstvo, nadmoć itd.) uočljiv u dionici prikupljanja predmeta zbirke, a njegov ženski pandan (briga, zaštita, uzgajanje) u dijelu kojeg bismo mogli nazvati zaštitom zbirke¹³. Bilo bi zanimljivo istražiti je li takva podjela bila uopće nazočna u brojnim konkretnim primjerima zbirki na tlu Hrvatske koje nose ili su nosile pri popisivanju nazive obaju supružnika (Zlatko i Joyce Baloković, Božena i Zlatko Šulentić, Petar i Marina Selem, Nada i Drago Magjer, supružnici Azinović, Vlasta i Veljko Novak itd.). "Odabir samih slika i kipova činim uvijek s mojom životnom pratilicom Vlastom Novak, te ono što nam se zajednički sviđa, to i nabavljamo uz česte novčane peripetije, a mnogo puta i njezine prijekore da bi joj muža trebalo staviti pod starateljstvo," napisao je u propagandnom materijalu izložbe "Zagrebački kolekcionari" 1992. godine gospodin Novak i tako otkrio kako i u nastanku zajedničke zbirke pojačana naglašena nabavnost karakterizira upravo muškog sabirača. Još je to jasnije u slučaju zbirke supružnika Magjer koju smo odlazili vidjeti s nekoliko generacija studenata muzeologije. Kako gospodin nije više bio živ, gospođa Nada Magjer preuzela je na sebe ulogu glavne čuvarice zbirke i njeno adekvatno zbrinjavanje i očuvanje shvatila je svojom životnom zadaćom. Slušali smo je pažljivo (važnost usmeno prenijetih informacija!) i onda kada je mogla samo sjediti i očima pratiti izložene predmete. Sama nikada nije sudjelovala u nabavi umjetnina. Očito da je njoj isključivo pripadala funkcija zaštite jednako kao i zadržavanje glasa razuma u obitelji, jer se znalo dogoditi da je gospodin Magjer izašao u trgovinu po kruh i mlijeko, a vratio se nakon nekoliko sati s novim umjetničkim djelom ili rijetkom knjigom zaboravivši na nabavu egzistencijalno važnog.

Svoje propitivanje spolne određenosti sabiranja Belk i Wallendorfova završavaju odricanjem mogućnosti isključivog karakteriziranja ove društvene djelatnosti. Po njima, čin sabiranja, a shvatimo li ga doista široko i kao pribavljanje i kao zaštitu predmeta, posjeduje i muške i ženske značajke. No, uzmemo li u obzir novije teorije koje inzistiraju na jasnoj biološkoj razlici spolova iz koje proizlaze i razlike u sposobnostima i ponašanju, tek tada nam se većina opisanih primjera sabiranja u žena čini posvema jasnim, a zaključak spomenutih američkih

sl. 3. Portret Tille Duriex, naslikao Max Slevogt, 1907., ulje na kartonu, Muzej grada Zagreba — Fototeka Muzeja grada Zagreba

¹² Vidi: Belk, R.W.; Wallendorf, M. *Of mice and men: gender identity in collecting. Interpreting Objects and Collections*. London, New York: Routledge, 1994., str. 241.

¹³ Belk, R.W.; Wallendorf, M., nav.dj, str. 242.

sl. 4. Peggy Guggenheim je imala snage svoju ideju muzeja moderne/suvremene umjetnosti (galerija "Art of this Century" u New Yorku) razvijati u burnom vremenu prije i za vrijeme II. svjetskog rata, seliti svoje zbirke iz Europe u Ameriku i natrag, neprestano financijski i intelektualno pomagati samim stvarateljima i napokon se zaustaviti i u trajno naslijeđe ostaviti Zbirku Peggy Guggenheim u pretijepoj palači Venier dei Leoni na Kanalu Grande u Veneciji.

znanstvenika kao da traži modifikaciju. Dakle, ako se opredijelimo za dokaze koji svjedoče kako su naši mozgovi drukčije podešeni i da zbog toga različito mislimo, različito procjenjujemo i služimo se različitim životnim strategijama¹⁴, a posljedice su toga vidljive u svakom segmentu ljudskog djelovanja, nema razloga da to uvjerenje ne protegnemo i na sabiranje kao jedan od elemenata u oblikovanju identiteta čovjeka. Skloni smo doista povjerovati onima koji tvrde kako se "dječaci prvenstveno zanimaju za stvari i djelovanja, dok djevojčice privlače ljudi". Ono što je razlika u djetinjstvu, u odrasloj dobi, kad se započet rad hormona povećava, postaje nepremostivom razlikovnošću. I upravo to objašnjava relativnu izjednačenost broja sabirača u dječjoj dobi (sabiranjem predmeta spoznajemo svijet) i naglo smanjenje broja odraslih žena koje stvaraju i posjeduju javno priznate zbirke. Uvjerenost u veliko značenje hormona jednako kao i u važnost njihove zastupljenosti u različitim količinama u pojedinoj ljudskoj jedinki, a što zajedno uzrokuje različito ponašanje, u drugom će svjetlu vidjeti i povijesni primjer jedne Kristine Švedske. Čitav njen nastup, držanje i ponašanje, pa i odijevanje, svjedoče kako su pri oblikovanju i podešavanju njenog mozga morali pojačano sudjelovati i muški hormoni. Čini se da upravo osvještavanjem muškog obrasca koji je u Kristine prevladao, možemo opravdati tako agresivno dolaženje do predmeta zbirke, jednako kao i neprestano nastojanje da se dođe do izvora novca (razmišljanje o vladanju Poljskom ili Napuljem) kako bi se još više nabavilo, još više kulturnih postignuća potaknulo, još više knjiga tiskalo ili predstava organiziralo. Dakle, neprestano djelovalo. S druge strane, opisana zbirka Tille Durieux govori upravo u prilog ženske potrebe za kretanjem i djelovanjem unutar svijeta ljudskih odnosa. Jer, njena je zbirka, čini se, nastala na temelju emocija i kao svjedočanstvo različitih veza koje je njemačka glumica uspostavljala u svojim kulturnim i društvenim krugovima. A vjerujemo da bismo i neke druge zbirke koje su oblikovale žene mogli razumjeti u svjetlu opisanoga. Stoga smo skloni zasad reći kako sabiranje predmeta baštine, a koje počiva na krakteristikama kao što su agresivnost, natjecateljstvo i snažno prezentiranje vlastita identiteta, u prevladavajućem broju primjera pripada djelovanju muškaraca. Kada žene stvaraju zbirke, a događa se to ipak rjeđe negoli u muškom dijelu ljudske

populacije, one i u toj svojoj djelatnosti nastoje reprezentirati naglašenu orijentaciju prema ljudima i u zbirka ostvaruju, održavaju i dokumentiraju svoje veze prema drugim ljudima. U prilog tome gotovo idealno svjedoči primjer prof. dr. Mirne Floegel Mršić i stoga završavamo pričom o stvaranju i čuvanju baštine u njenom posjedu.

UMJESTO ZAKLJUČKA: SKICA ZA PORTRET ZBIRKE PROF. DR. MIRNE FLOEGEL MRŠIĆ.

Posjetitelji izložaba Slavka Kopača, izložbenih događanja Salona Ullrich, zvučnog projekta Muzeja Mimara - "Zagrebački kolekcionari", a napokon i ostalih prezentacija hrvatske umjetnosti mogli su tijekom posljednjih desetljeća zapaziti bilo u legendama pod izloženim djelima, bilo u katalogima i ostalim pisanim priložima ime prof. dr. Mirne Floegel Mršić i njene zbirke. Kako su javno poznate i priznate zbirke žena u Hrvatskoj doista rijetke,¹⁵ odlučili smo ispitati postanak i sadržaj ove ženskim imenom objedinjene sabrane baštine, upoznati vlasnicu i istražiti je li doista moguće govoriti o njenom baštinskom posjedu kao zbirci. Već je telefonski razgovor i dogovor oko susreta jasno pokazao stav gospođe Floegel. Pa čak je bila dovoljna i jedna riječ, jedan pojam. Mislimo pri tom na pojam vestalinke kojim je u jednom trenutku protjecanja razmjene informacija gospođa Floegel opisala sebe, a na neki način ukazala i na karakter onog što posjeduje. Jer, stjecajem obiteljskih okolnosti, dogodilo se da je ova naša iznimna biokemičarka, redovna profesorica na Farmaceutsko-biokemijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, imenovana čuvaricom virtualnog obiteljskoga hrama ispunjenog predmetima nedvojbeno ponajviše u funkciji sjećanja. Ono što je usmeno naviješteno, in visu je potvrđeno. Naime, stvarni razgovor u prostorima čuvanja dragih predmeta mogao bi se sažeto opisati kao rekonstruiranje korijena i povijesti obitelji gospođe Floegel (dakako, koliko je to vrijeme jednog susreta dopustilo)¹⁶. Jer, svaku obješenu sliku, vitrinu ispunjenu predmetima obrta, granituru za sjedenje ili knjigu iz knjižnice moguće je povezati s jednim obiteljskim ili jednostavno prijateljskim imenom, ukratko s jednom osobom. Tako su preda mnom u razgovoru, ali i čvrsto spojeni s albumom fotografija ili naslovom knjiga, djelićem namještaja ili obrtninom prošli pojedini članovi obitelji Tkalac i Floegel. Značajan dio stvarnog i imaginarnog popisa baštine pripada također obiteljskoj grani Melkusovih, a među njima izdvajaju se slike i crteži nepravredno zaboravljenog osječkog umjetnika Dragana Melkusa, koje je prof. dr. Floegel uporno nastojala izložbama i napisima osvijestiti hrvatskoj javnosti. No, čuvarici hrama u naslijeđe je od Melkusovih ostala i značajna biblioteka koja naslovima pojedinih časopisa govori, među ostalim i o aktivnom sabiranju strica Melkusa. Napokon, tu je i svojevrsna zbirka u zbirci - zbirka slavonske etnografske baštine koja se našla danas zaštićenom u kući nećakinje. Materijalnim svjedočanstvima obiteljske povezanosti pripadaju i

14. Jessel, D.; Moir, A., *Muški spol - Ženski spol*. Zagreb: Izvori, 1995., str. 122.

15 Upozoravamo osobito na zbirku prof. dr. V. Horvat Pintarić koja je donirana gradu Zagrebu. Osnovni podaci o njoj kao i o ostalim donacijama žena metropoli nalaze se na stranici <http://www.zagreb.hr/DOKUMENT.nsf/VPD/21C49FAC6F7D11D9C12569B0031E1937?OpenDocument&11.7.05.2001>.

16 Koristimo priliku i zahvaljujemo prof. dr. Mirni Floegel-Mršić na odvajanju dragocjenog vremena za razgovor na temelju kojeg je nastao završetak ovog priloga.

Šohajevi radovi, te rukopisi i pojedini komadi namještaja koje je za sobom ostavio veliki hrvatski pjesnik Dobriša Cesarić. No, čuvarica hrama ne brine se samo za predmetni svijet, već i za dužno poštovanje i čuvanje onog što bismo mi muzeolozi stručno nazvali mentefaktima. Pri tome mislimo na pažljivo čuvanje i vrednovanje Cesarićeve poezije, jednako kao i one Slavka Kopača. Spomen imena ovog potonjeg velikana koji je tiho stvarao izvan domovine i očekivao ipak nešto glasnjiji spomen u njoj, vodi nas do fundusa umjetnina koje reprezentiraju drage prijateljske veze. Osim djela koja bismo zahvaljujući priči vlasnice mogli nazvati i osnovom za galeriju Slavka Kopača, tom krugu baštine pripadaju i radovi Josipa Biffela, Ivana Lovrenčića, Ljube Ivančića itd. Dakako, nas je zanimalo ima li u ovom svijetu lijepih i dragih predmeta - simbola obiteljskih i prijateljskih veza ista što je gospođa Floegel pribavila sama. Svakako. No, primjerice, i ciljano kupljena knjižna izdanja dopunjavaju neku započetu seriju (rijetko izdanje Cesarićevih stihova), a zbirka prelijepih primjeraka Zsolnay keramike koja raste i dopunjava se, započela je svoj život zahvaljujući nestalim Zsolnay obrtninama iz obiteljske kuće u Zagrebu. Ima li ljepšeg svjedočanstva primjene teoretskog promišljanja kako je kod svake zbirke moguće govoriti o postojanju i njenog drugog dijela - onog što nije zbirka - te istraživati njihove međusobne veze. Dakle, prikupljena baština koju poradi nazočnosti svih muzeoloških funkcija (pojedini su dijelovi katalogizirani, a vlasnica nastoji što više toga prezentirati i predstaviti javnosti) doista opravdano možemo nazvati zbirkom prof. dr. Mirne Floegel Mršić, govori o potrebi čuvanja sveg materijalnog što zadržava sjećanje na čudesan dijagram ljudskih, a napose obiteljskih veza. Oni koje smo uvjerali u spolnu razlikovnost sabiranja, prepoznat će u ovom primjeru ženski princip. I njima i onima drugima otvaramo ovim prilogom vrata za ozbiljnije istraživanje.¹⁷

A možda ćemo i sami kroz njih uskoro ući.

WOMEN AND COLLECTING: THE SOUL HAS NO GENDER, BUT STILL...

The small number of women collectors through history, as well as the modest list of them in Croatia today have prompted this article about the creation of collections of items belonging to the cultural heritage by women. The article first presents and museologically analyses known historical examples from Isabelle d'Este to Peggy Guggenheim. It includes some examples from Croatia, especially the collection put together by the German actress Tilla Durieux, who spent a part of her life in the first half of the 20th century in Zagreb. The article then gives a synchronous overview of collecting by women. This is where the theory about the biological difference between the sexes was of some assistance. Men's orientation towards things and action, and women's orientation towards people is transposed into the world of collecting. The article concludes that the collection of items from the cultural heritage that is based on characteristics like aggression, competitiveness and the powerful presentation of one's own identity is for the most part done by men. When women create collections (and this is the case far less frequently), they try to represent their relationship towards other people. As an example we have the collection that was put together by the Croatian biochemistry expert Professor Mirna Floegel Mršić, which represent a true objective reflection of her links to her family and friends.

¹⁷ Za njih navodimo nekoliko novih knjižnih naslova koje nismo uspjeli držati u rukama. Tako ističemo *Brilliant Careers: Women collectors and illustrators in Queensland*. South Brisbane: Queensland Museum, 1997. Premda je riječ o pregledu sabiračica na uskom djeliću sjevernoameričkoga kontinenta, zanimljiv je to skup biografija tridesetak žena koje su prikupljale i crtežom bilježile prirodoslovne vrste. Kako je spomen sabiračica ove vrste građe toliko rijedak, važnost mu raste i u našem kontekstu. Potom je tu i knjiga *Women and Art in Early Modern Europe: Patrons, Collectors, Connoisseurs* koju je uredila C. Lawrence. Ovo izdanje eseja o zbirkama i djelatnosti žena pokroviteljica umjetnosti između 14. i 18. stoljeća izašlo je 1999. godine. Napokon tu je i po temi vrlo sličan njemački naslov *Sammeln nur um zu besitzen?: Berühmte Kunstsammlerinnen von Isabella d'Este bis Peggy Guggenheim* koji je uredila Britta Jürgs.